

ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Марина Охріменко

Protection of cultural heritage during wartime in Ukraine: legislation and practical aspects of implementation

Maryna Okhrimenko

The article discusses the legal basis in the field of cultural heritage protection in Ukraine, the powers of cultural heritage protection bodies and the central executive body - the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine on cultural heritage protection, general issues regarding the evacuation of cultural values. The author analyses the international legislation in the field of cultural heritage protection and international aid and support to Ukraine in wartime, including the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). The article determines the efforts of state authorities, entrepreneurs, the public, and activists to preserve cultural heritage, in particular regarding the protection of immovable monuments and monuments in the largest Ukrainian cities (Kyiv, Lviv, Odesa). The author characterises the destruction of objects of cultural heritage and the documentation of war crimes against humanity and objects of cultural heritage committed by the Russian occupying forces on the territory of Ukraine. Brief statistics of episodes of Russian war crimes against Ukrainian cultural heritage (by regions, types of cultural heritage objects, etc.) are provided. It discloses the aspects of de-Russification, decommunization in the field of cultural heritage protection in Ukraine since the beginning of the war and the powers of state authorities regarding the dismantling of monuments that do not have the status of objects of cultural heritage or are not registered, removal, de-registration and relocation of objects of cultural heritage. The author raises the need of updating the information on the library collections in connection with the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. It indicates the peculiarities of the protection of intangible cultural heritage in Ukraine and its role during armed conflicts and emergency situations. The author also shows the further measures for the reconstruction of Ukraine and the preparation of a plan for the restoration of Ukraine.

Keywords: *cultural heritage, protection of cultural heritage, an object of cultural heritage, monuments, immovable monuments.*

Війна докорінно змінила наше життя, назавжди його розділивши на «до» та «після». Бойові дії на території України завдають непоправної шкоди людям, екосистемі, інфраструктурі українських міст, а також позначаються на стані об'єктів культурної спадщини.

Згідно з преамбулою Закону України «Про охорону культурної спадщини» «охорона об'єктів культурної спадщини є одним із пріоритетних завдань всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування» (ЗУ № 1804-III 2022). З огляду на міжнародні

зобов'язання, взяті на себе Україною, та положення статті 54 Конституції України «держава має забезпечувати збереження об'єктів, що становлять культурну цінність» (Конституція України).

Росіяни цинічно продовжують чинити злочини проти народу України та нашої спадщини – обстрілюють музеї, заклади культури, собори, монастирі та храми. Російські бомби та ракети вже зруйнували багато об'єктів інфраструктури та пошкодили низку об'єктів культурної спадщини. Значної шкоди завдано історичним ареалам таких міст, як Харків, Ізюм, Маріуполь.

Під час наступу російських військ у смт Іванків Київської області згорів дотла історико-краєзнавчий музей, у якому зберігалися твори народної творчості, зокрема картини Марії Примаченко. Частина картин з палаючої будівлі було врятовано силами місцевих жителів. Пошкоджено Харківський художній музей, де розбито вікна й постраждав фасад будівлі. Влучанням авіабомби майже повністю зруйновано будівлю драматичного театру в Маріуполі. Пошкоджено будівлі Маріупольського художнього музею імені А. Куїнджі, а також краєзнавчого музею в Охтирці на Сумщині. Таких прикладів, на превеликий жаль, можна навести досить багато.

Іл. 1. Пошкоджені об'єкти культурної спадщини (тут і далі фото взяті з мережі Інтернет)

Міністерство культури та інформаційної політики України (МКІП) як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури, охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, здійснює постійний моніторинг ситуації щодо руйнування та нищення об'єктів культурної спадщини на території України й тимчасово окупованій території та вживає всіх невідкладних заходів з метою протидії та запобіганню такому руйнуванню.

Наразі музейні фахівці та пам'яткоохоронці по всій Україні зробили і продовжують робити все можливе для убезпечення культурних цінностей та захисту об'єктів культурної спадщини.

Законодавство України у сфері охорони культурної спадщини

В Україні діяльність щодо збереження об'єктів культурної спадщини регулюється законами України «Про культуру», «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», «Про музеї та музейну справу», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та іншими нормативно-правовими актами у сфері охорони культурної спадщини.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про охорону культурної спадщини» державне управління у сфері охорони культурної спадщини покладається на Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважені органи охорони культурної спадщини.

До спеціально уповноважених органів охорони культурної спадщини належать: центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони культурної спадщини; орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим; обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації; виконавчий орган сільської, селищної, міської ради.

У статті 5 Закону України «Про охорону культурної спадщини» повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини розділено на дві частини – «повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини» і «повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини». Про які саме центральні органи виконавчої влади йдеться у Законі конкретно не сказано, але з огляду на Положення про Міністерство культури та інформаційної політики України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2019 року № 885 (Постанова КМУ № 885 2019), Міністерство культури та інформаційної політики України (МКІП) нині є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини.

Однак не центральними органами єдиними. Значний обсяг повноважень мають і районні державні адміністрації, виконавчі органи сільської, селищної, міської ради.

Так, відповідно до частини другої статті 6 Закону України «Про охорону культурної спадщини» до їхніх повноважень відповідно до їх компетенції у сфері охорони культурної спадщини належить: забезпечення виконання цього Закону, інших нормативно-правових актів про охорону культурної спадщини на відповідній території; забезпечення захисту об'єктів культурної спадщини від загрози знищення, руйнування або пошкодження; організація розроблення відповідних програм охорони культурної спадщини; організація відповідних охоронних заходів щодо пам'яток місцевого значення та їх територій у разі виникнення загрози їх пошкодження або руйнування внаслідок дії природних факторів чи проведення будь-яких робіт; забезпечення в установленому законодавством порядку виготовлення, встановлення та утримання охоронних дощок, охоронних знаків, інших інформаційних написів, позначок на пам'ятках або в межах їх територій; інформування органів охорони культурної спадщини вищого рівня про пошкодження, руйнування, загрозу або можливу загрозу пошкодження, руйнування пам'яток, що знаходяться на їх території; здійснення інших повноважень відповідно до закону (ЗУ № 1804-III 2022).

Стосовно евакуації культурних цінностей, то постановою Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 841 затверджено Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій. Так, відповідно до цього Порядку обсяги та черговість проведення евакуації матеріальних і культурних цінностей, їх детальний перелік визначаються органами державної влади, суб'єктами господарювання,

громадськими об'єднаннями та/або громадянами, в управлінні, віданні або власності яких перебувають зазначені цінності, та враховуються під час планування заходів з евакуації (Постанова КМУ № 841 2022).

МКІП також звернулося журналістів та активістів утримуватись від поширення інформації про наявні способи захисту, вжиті музеями або місцевими мешканцями, місце перебування або переміщення музейних колекцій під час війни. Публікація або передача таких даних неперевереним особам та організаціям наражає на небезпеку як людей, так і музейні предмети (МКІП 2022-5).

Варто також зазначити, що повноцінного дослідження питань охорони культурної спадщини в умовах війни в Україні та практичної реалізації відповідальності за порушення законодавства про культурну спадщину у вітчизняній науці не проводилося, а окремі статті, розділи, монографії мають загальний описовий характер або є нині неактуальними.

У зв'язку з цим, безумовно, існує потреба в поглибленому науковому дослідженні питань та удосконаленні нормативно-правових актів, що стосуються сфери охорони культурної спадщини під час війни в Україні.

Міжнародне законодавство у сфері охорони культурної спадщини і міжнародна допомога Україні

Культурні цінності та культурна спадщина, що знаходяться на території України та тимчасово окупованих територіях, є власністю держави Україна, національним багатством, невід'ємною складовою культурної спадщини України та охороняються міжнародним та національним законодавством.

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та введення Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 воєнного стану в Україні виникла нагальна потреба у наданні культурним цінностям, розташованих на території України та Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, спеціального та посиленого захисту відповідного до Конвенції 1954 року та двох протоколів до неї (1954 та 1999 років).

На виконання положень статті 8 Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, статті 10 Другого протоколу до Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, а також міжнародних зобов'язань, взятих Україною за Конвенцією 1954 року, МКІП підготовлено та подано на розгляд Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) заявки на отримання посиленого та спеціального захисту об'єктам культурної спадщини, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та Попереднього списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

МКІП також закликала ЮНЕСКО перенести 45-ту сесію з російської Казані в український Львів та виключити російську федерацію з лав організації, адже росія з 2014 року систематично порушує міжнародне гуманітарне право та міжнародні конвенції. 46 країн світу, учасниць ЮНЕСКО, відмовились брати участь у 45-й сесії Комітету всесвітньої спадщини, поки його очолює російська федерація (МКІП, 2022-7, 2022). Комітет ЮНЕСКО задовольнив вимогу української сторони відмовитися від проведення сесії в росії (Укрінформ 2022).

Україна має сильну підтримку музейних колег та пам'яткоохоронців з усього світу. Допомогу надали зокрема ЮНЕСКО, Міжнародний комітет Блакитного щита, Міжнародна рада музеїв (ІКОМ), Міжнародна рада пам'яток та видатних місць (ІКОМОС), Міжнародна рада архівів, Міжнародна рада бібліотек, благодійні фонди, музеї тощо. Ця підтримка виражається в різних формах – від інформаційної до фінансової або організаційної допомоги, пакувальними матеріалами, пропозиціями стажувань або стипендій для фахівців.

Важлива роль належить і українським громадським ініціативам, котрі опікуються захистом культурної спадщини у воєнний час та підтримкою фахівців, які опинилися в скрутному становищі через бойові дії або окупацію (Штаб порятунку спадщини, Музейний кризовий центр, Ukrainian Emergency Art Fund та ін).

29 червня у Львові відбулась зустріч міністрів країн Центрально-Східної Європи та країн Балтії. На запрошення Олександра Ткаченка, Міністра культури та інформаційної політики України, до нашої країни прибули представники Польщі, Чехії, Словаччини, Естонії, Литви, Молдови, Румунії, Угорщини, а представники Латвії приєднались онлайн. Міністерства культури країн-учасниць зустрічі підписали спільну декларацію, де відображено інтереси щодо розвитку і співробітництва. Вони також засудили дії росіян, що загрожують культурній спадщині й культурним цінностям України (МКІП 2022-8).

Зусилля щодо збереження культурної спадщини

З початком бойових дій в Україні багато нерухомих пам'яток у різних містах захищають, обкладаючи їх мішками з піском, дошками та встановлюючи захисні конструкції.

Іл. 2. Захисні конструкції для пам'ятника княгині Ользі, святому апостолу Андрію Первозваному та просвітителям Кирилу і Мефодію.

Іл. 3. Захисні конструкції для пам'ятника Михайлу Грушевському.

Роботи з монтажу у Києві спільно із небайдужою громадськістю здійснив і Департамент охорони культурної спадщини. Силами підприємців та волонтерів у Києві було захищено близько 30 об'єктів, зокрема завдяки активістам укріплено центральний вхід Театру на Подолі, захищено вітражі верхньої станції київського фунікулеру авторства відомого українського художника-монументаліста Івана-Валентина Задорожного. Також було встановлено захисні конструкції для пам'ятників Самсону, Володимиру Великому, Ярославу Мудрому, Михайлу Грушевському, Тарасу Шевченку, Сагайдачному, княгині Ользі, святому апостолу Андрію Первозваному та просвітителям Кирилу і Мефодію тощо.

За проектом архітектурного бюро Слави Балбека RE: Ukraine. Monuments наприкінці травня, до Дня Києва, додатковий захист отримав

Іл. 4. Демонтаж розп'яття Ісуса Христа з Вірменського собору у Львові.

Іл. 5. Захист пам'ятника Дюку в Одесі.

герцогу де Рішельє (пам'ятник Дюку) – обклали його більше ніж тисячею мішків з піском (Романенко 2022).

Наразі МКІП вже в липні планує подати номінаційне досьє історичного центру портового міста Одеси на прискорене включення до основного Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Про підтримку в цьому питанні вже заявили представники урядів Італії та Німеччини (Повертайло 2022; Зубар 2022).

Руйнування об'єктів культурної спадщини і документування воєнних злочинів

МКІП створило ресурс для належного документування воєнних злочинів проти людяності та об'єктів культурної спадщини, вчинених російськими окупаційними військами на території України: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua> (МКІП 2022-2). Матеріали можуть бути використані як докази для кримінального переслідування причетних до злочинів відповідно до українського законодавства у Міжнародному кримінальному суді в Гаазі та спеціальному трибуналі після його створення.

перший пам'ятник Миха йлу Грушевському. Мішки з піском залишили навколо пам'ятника та додали новий захисний каркас та фанеру, на фасад було нанесено обриси пам'ятника та додано історичну довідку про пам'ятник українською та англійською мовами. Подібну захисну конструкцію встановили потім і на інших пам'ятниках.

У Львові частину об'єктів історичної спадщини демонтували та перемістили в укриття, а пам'ятники, статуї,

фонтани та церковні вітражі, які не можна було демонтувати, захистили дерев'яними конструкціями та загортанням у пластик чи інші матеріали. З Вірменського собору прибрали розп'яття Ісуса Христа, яке востаннє знімали під час Другої світової війни. Захисту львівських пам'яток значно допомогли європейські організації. Так, із Польщі до міста відправили два вагони захисних матеріалів (dailylviv.com 2022).

В Одесі ж для захисту від можливих руйнувань одного з символів Одеси – пам'ятнику

Станом на 24 червня 2022 року Міністерство культури та інформаційної політики України зафіксувало 396 епізодів воєнних злочинів росіян проти української культурної спадщини (тут і далі – МКІП 2022-4).

Найбільше злочинів зафіксовано на Харківщині. По області – це 97 епізодів, з них – 80 у самому місті та його околицях. На Донеччині задокументовано – 92 злочини, з них 61 – в м. Маріуполі. 70 епізодів зафіксовано в Київській області. Найбільше – 44 – в Бучанському районі. Також 38 епізодів – в Чернігівській, 32 – в Луганській, 28 – в Сумській областях. Також зафіксовано в Запорізькій області – 13 епізодів, в Житомирській – 6, в м. Києві та Херсонській області – по 5 епізодів, в Миколаївській області – 4, в Дніпропетровській області – 3, в Одеській – 2, в Львівській – 1.

Наразі відомо про повну руйнацію 9 об'єктів культурної спадщини на Донеччині, Київщині, Сумщині та Чернігівщині, а стан ще 25 залишається невідомим. З усіх пошкоджених будівель 58 – зазнали важкого ступеня ураження, 123 – середнього, 173 – легкого.

Наразі росіянами в Україні пошкоджено 123 об'єкти культурної спадщини. Постійні обстріли, ракетні та бомбові удари призвели до руйнувань 21 пам'ятки національного значення, 95 – місцевого значення та 7 – щойно виявлених об'єктів культурної спадщини.

Загалом пошкоджено 100 об'єктів цінної історичної забудови, та найбільше постраждали релігійні споруди. Окупанти знищили чи пошкодили 144 релігійні споруди. З них 51 – перебуває на обліку як пам'ятка історії, архітектури та містобудування або цінна історична забудова.

Ворог знищив в Україні 43 меморіальних пам'ятники, 31 будівлю та комплекси музеїв і заповідників, 79 споруд будинків культури, театрів та бібліотек, а також деякі інші об'єкти цінної історичної забудови. Внаслідок бойових дій зазнали пошкоджень і пам'ятки

Іл. 6. Інформація щодо воєнних злочинів російських військ проти культурної спадщини України з офіційного сайту МКІП.

археології. Для наочної демонстрації масштабів руйнації Український культурний фонд запустив інтерактивну «Мапу культурних втрат». Мапа доступна за посиланням – <https://uaculture.org/culture-loss> (УКФ, 2022). Після підтвердження інформації на ресурсі МКІП (<https://culturecrimes.mkip.gov.ua>) дані автоматично відображаються на мапі УКФ.

Інтерактивну мапу було створено і Державною службою України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС, 2022). Вона дає змогу побачити всі пошкоджені споруди духовного значення та вибрати візуалізацію за релігійною спільнотою.

Дерусифікація, декомунізація у сфері охорони культурної спадщини в Україні

Повномасштабна війна в Україні з новою силою порушила питання популяризації української культури та заміщення російської і радянської спадщини. Запит на заміну російській спадщині надзвичайно активізувався. Однак деякі пам'ятники та скульптури, які мають радянську чи російську складову, водночас мають статус об'єктів культурної спадщини. Доля таких об'єктів повинна вирішуватись відповідно до чинного законодавства про місцеве самоврядування, а також законодавства у сфері охорони культурної спадщини.

МКІП разом з Українським інститутом національної пам'яті зібрали ключову інформацію щодо законодавчої рамки відповідних процесів, процедур та розподілу повноважень між органами місцевої та центральної влади у цих питаннях (роз'яснення МКІП 2022). Зазначимо деякі з них.

Так, перейменування вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд, розташованих на території відповідного населеного пункту, належить до повноважень сільських, селищних, міських рад.

Демонтаж монументів, що не мають статусу об'єкта культурної спадщини або не обліковані належним чином, вирішуються власником такого об'єкта і дозвіл органів охорони культурної спадщини в цьому випадку не потрібен.

Стосовно об'єктів, які мають відповідний правовий статус об'єкта культурної спадщини, то у даному випадку доцільно розглядати варіанти зняття відповідного статусу або переміщення об'єкта культурної спадщини.

Рішення про вилучення, зняття з обліку та переміщення приймає відповідний орган залежно від статусу об'єкта, категорії пам'ятки тощо, зокрема:

- щодо вилучення з Реєстру, переміщення пам'ятки національного значення – Кабінет Міністрів України;
- щодо вилучення з Реєстру, переміщення пам'ятки місцевого значення – МКІП;
- щодо проведення робіт на пам'ятках національного значення – МКІП;
- щодо зняття з обліку щойно виявленого об'єкта – орган охорони культурної спадщини обласних, Київської міської державних адміністрацій;
- щодо проведення робіт на щойно виявлених об'єктах, пам'ятках місцевого значення – орган охорони культурної спадщини обласних, Київської міської державних адміністрацій.

Потребують особливої уваги і бібліотечні фонди України. В умовах збройної агресії російської федерації проти України актуалізація бібліотечних фондів є необхідною та має відбуватися виважено, з урахуванням виду бібліотеки, і з застосуванням індивідуального підходу до кожної книги, яка зберігається в її фонді.

Як свідчать результати дослідження загальний фонд публічних бібліотек України (сільських, селищних і міських) складає майже 154,5 млн одиниць. При цьому книжки, видані до 1991 року, складають понад 50 % фондів 40,8 % міських бібліотек і 50,4 % сільських та селищних бібліотек (МКІП 2022-1).

Детальніше з питаннями розвитку бібліотечної справи та щодо організаційно-правових механізмів актуалізації бібліотечних фондів можна ознайомитися в Рекомендаціях Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України (Рекомендації МКІП 2022).

Охорона нематеріальної культурної спадщини в Україні

Кухонна шафа та півник васильківської майоліки з Бородянки став справжнім символом стійкості під час російського вторгнення в Україну, їх навіть було музеєфіковано та передано у фонд Національного музею Революції Гідності (Кречетова 2022). Навколишню місцевість та саму стіну із шафкою було зафіксовано за допомогою дрона для створення в подальшому 3D-моделі. За припущенням спеціалістів, півника створили у кінці 1950-х чи напочатку 1960-х майстри заводу – подружжя Валерія та Надії Протор'євих. Неочікувана популярність бородянського півника викликала збільшення інтересу до васильківської майоліки та до реплік півника зокрема.

Іл. 7. Кухонна шафа у смт Бородянці Київської обл.

Іл. 8. Доставка обладнання для керамічного цеху у м. Косів Івано-Франківської обл.

Нещодавно до Косівської регіональної організації Національної Спілки художників України доставили обладнання для керамічного цеху, що дозволить відновити виробництво косівської кераміки, що внесена до Репрезентативного списку нематеріальної художньої спадщини людства ЮНЕСКО. Виготовлення зупинили через те, що майстри не могли переробляти сировину. Але тепер вдалося відновити повний цикл виробництва кераміки (МКІП 2022-3).

Надзвичайною подією в культурній сфері стало те, що 1 липня на 5-му позачерговому засіданні Міжурядового комітету з охорони нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО елемент «Культура приготування українського борщу» було внесено до Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує негайної охорони (МКІП 2022-6). Міністр культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко навіть оголосив про справжній #borschtchallenge, до якого може долучитися кожен – потрібно тільки приготувати борщ, поділитися рецептом у соцмережах,

поставити хештег та передати естафету іншим (Ткаченко 2022).

Як бачимо, нематеріальна культурна спадщина демонструє важливу роль під час збройних конфліктів та надзвичайних ситуацій. Нині всі українці згуртувалися та разом допомагають своїй державі та захисникам. Багато бандуристів та музикантів співають та грають для військових, волонтерів, переселенців та жителів міст, організовують благодійні концерти та виступи в Україні та закордоном. І, як зазначила, українська художниця, іконописиця Іванка Крип'якевич-Димид в одному інтерв'ю (Тищенко-Ламанський 2022): «Зараз немає художників та поетів – зараз усі солдати українського фронту».

Заходи щодо відбудови України

Наразі центральними органи виконавчої влади розробляються підходи та здійснюються заходи щодо відбудови України. Кабінетом Міністрів України затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації (постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326), у якому, зокрема, визначено окремий напрям – втрати культурної спадщини (Постанова КМУ № 326 2022).

Верховною Радою України прийнято законопроект № 7282, яким, пропонується запровадити містобудівні програми відновлення регіонів та населених пунктів України – програми комплексного відновлення областей, територій територіальних громад чи їх частин. У програмах будуть прописані кроки з відбудови, що поєднують як питання містобудування, так і соціально-економічного розвитку, вирішення інфраструктурних, екологічних та інших завдань. Програма комплексного відновлення території територіальної громади (її частини) розроблятиметься за рішенням виконавчого органу сільської, селищної, міської ради і має включати аналіз негативних впливів, що призвели до необхідності розроблення програми, на традиційний характер середовища, історичні ареали населених місць, об'єкти культурної спадщини; інформацію про шкоду, заподіяну бойовими діями, терористичними актами, диверсіями, надзвичайними ситуаціями, зокрема, об'єктам культурної спадщини (ЗУ №2254-ІХ, 2022).

Водночас наразі існує необхідність підготовки узгодженого позиційного документу щодо плану відновлення України, що охоплюватиме як координацію розпочатих проєктів, так і впровадження нових державних ініціатив, задля об'єднання зусиль з міжнародними партнерами, злагодженої роботи всіх органів влади та залучених стейкхолдерів. Особливу увагу варто приділити охороні культурної спадщини, а саме дослідженню, консервації, реабілітації, реставрації, ремонту, пристосуванню та музеєфікації об'єктів культурної спадщини, що постраждали внаслідок збройної агресії (Охріменко 2022).

Масштабна Міжнародна конференція з питань відновлення України, у якій планують взяти участь представники 40 країн та 18 організацій, запланована 4–5 липня в швейцарському місті Лугано. Україна має представити там план відбудови «Україна-24», своєрідний «план Маршалла» для України (Голос Америки 2022).

Крім того, нещодавно стало відомо, що план відновлення України оцінюється на сьогодні в 750 мільярдів доларів, основним джерелом відбудови держави повинні стати конфісковані активи Росії. На розвиток культури та спорту має піти 20 млрд доларів (Леонова 2022).

Висновки

Україна має значну кількість археологічних, історичних, архітектурних об'єктів культурної спадщини, але і безліч труднощів у їх збереженні, особливо в умовах війни. Тому наразі існує потреба в поглибленому науковому дослідженні питань та удосконаленні нормативно-правових актів, що стосуються сфери охорони культурної спадщини під час війни в Україні. Україна наразі також має сильну підтримку музейних колег та пам'яткоохоронців з усього світу, зокрема з Польщі, Чехії, Словаччини, Естонії, Литви, Латвії та ін. З початком бойових дій в Україні багато нерухомих пам'яток у різних містах, особливо в Києві, Львові, Одесі захищають, обкладаючи їх мішками з піском, дошками та встановлюючи захисні конструкції. Однак станом на кінець червня МКІП зафіксовано близько 400 епізодів воєнних злочинів росіян проти української культурної спадщини. Повномасштабна війна в Україні з новою силою порушила питання популяризації української культури та заміщення російської і радянської спадщини, зріс попит і на нематеріальну культурну спадщину. Водночас наразі існує необхідність підготовки узгодженого позиційного документу щодо плану відновлення України, у якому особливу увагу варто приділити охороні культурної спадщини.

Список джерел та літератури

- DAILYLVIV.COM, 2022, Львів отримав з Польщі два вагони захисних матеріалів для пам'яток архітектури і поділився з іншими, *DailyLviv.com*, URL: <https://dailyviv.com/news/kultura/lviv-otrymav-z-polshchi-dva-vahony-zakhysnykh-materialiv-dlya-pamyatok-arkhitektury-i-podilyvsya-z-inshymy-99295> (30.06.2022).
- ГОЛОС АМЕРИКИ, 2022, Конференція в Лугано: Україна представить масштабний план відбудови, *Радіо Свобода*, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-konferentsiya-v-luhano/31927213.html> (04.07.2022).
- ДЕСС, 2022, Унаслідок атак РФ зазнали руйнувань уже щонайменше 116 споруд духовного значення: інтерактивна мапа ДЕСС, *Державна служба України з етнополітики та свободи совісті*, URL: <https://dess.gov.ua/shchonaaymenshe-116-sporud/> (30.06.2022).
- ЗУ № 1804-III, 2022, Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III: редакція від 31.05.2022, *Офіційний портал Верховної Ради України*, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
- ЗУ №2254-IX, 2022, Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності: Закон України від 12.05.2022 № 2254-IX, *Офіційний портал Верховної Ради України*, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2254-20#Text> (30.06.2022).
- ЗУБАР, Д., 2022, Німеччина підтримає прийняття Одеси до ЮНЕСКО – міністерка з культури та медіа, *Суспільне*, URL: <https://suspilne.media/247421-nimeccina-pidtrimae-prijnatta-odesi-dounesko-ministerka-z-kulturi-ta-media/> (30.06.2022).
- КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ, редакція від 01.01.2020 р., *Офіційний портал Верховної Ради України*, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- КРЕЧЕТОВА, Д. 2022, Шафку з півником, що вціліла в Бородянці, передали музею Революції Гідності, *Українська правда*, URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/04/17/248281/> (30.06.2022).
- ЛЕОНОВА, О, 2022, Україні для відновлення потрібно 750 млрд доларів: де влада братиме кошти, *Новини. Live*, URL: <https://novyny.live/ekonomika/ukraine-dlia-vosstanovleniia-nuzhno-750-mlrd-dollarov-gde-vlasti-budut-brat-sredstva-48172.html> (01.07.2022).

- МКІП, 2022-1, В умовах збройної агресії РФ фонди українських бібліотек потребують актуалізації, *Міністерство культури та інформаційної політики*, URL: <https://mkip.gov.ua/news/7322.html> (30.06.2022).
- МКІП, 2022-2. Збираємо свідчення злочинів проти культурної спадщини, вчинених російськими окупаційними військами на території України, *Міністерство культури та інформаційної політики*, URL: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua/> (30.06.2022).
- МКІП, 2022-3, Косівську кераміку і далі виготовлятимуть – процес вдалося відновити, *Міністерство культури та інформаційної політики*, URL: <https://mkip.gov.ua/news/7339.html> (30.06.2022).
- МКІП, 2022-4, МКІП зафіксовано близько 400 воєнних злочинів росіян проти культурної спадщини України, *Міністерство культури та інформаційної політики*, URL: <https://mkip.gov.ua/news/7324.html> (30.06.2022).
- МКІП, 2022-5, МКІП просить не розповсюджувати інформацію про способи захисту, місце перебування або переміщення музейних колекцій під час війни, *Міністерство культури та інформаційної політики*, URL: <https://mkip.gov.ua/news/6944.html> (30.06.2022).
- МКІП, 2022-6, Український борщ внесено до Списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, *Міністерство культури та інформаційної політики*, URL: <https://mkip.gov.ua/news/7345.html> (30.06.2022).
- МКІП, 2022-7, 46 країн-членів ЮНЕСКО бойкотуватимуть засідання Комітету всесвітньої спадщини поки його очолює російська федерація, *Міністерство культури та інформаційної політики*, URL: <https://mkip.gov.ua/news/7039.html> (30.06.2022).
- МКІП, 2022-8, 9 європейських країн допомагатимуть відновлювати культуру України, *Міністерство культури та інформаційної політики*, URL: <https://mkip.gov.ua/news/7336.html> (30.06.2022).
- ОХРИМЕНКО, М., 2022, Охорона культурної спадщини в умовах війни і в поствоєнний період в Україні. *Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. у трьох томах, м. Київ, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 15-28 квітня 2022 р., т. 2., К.: ДЗВО «УМО» НАПН України, 162-164.*
- ПОВЕРТАЙЛО, М., 2022, Італія підтримає включення Одеси до списку ЮНЕСКО, *Суспільне*, URL: <https://suspilne.media/250686-italia-pidtrimae-vklucenna-odesi-do-spisku-unesko/> (30.06.2022).
- ПОСТАНОВА КМУ № 326, 2022, Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326, *Офіційний портал Верховної Ради України*, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF?fbclid=IwAR0_5lpL5-3kjZxZMuOJz27LHuqY2BWfzISz3cFWu2lz_9Z-rvPAмO65iUA#Text (дата звернення: 30.06.2022).
- ПОСТАНОВА КМУ № 841, 2022, Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій: постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 р. № 841, *Офіційний портал Верховної Ради України*, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#Text>
- ПОСТАНОВА КМУ № 885, 2019, Деякі питання діяльності Міністерства культури та інформаційної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2019 р. № 885, *Офіційний портал Верховної Ради України*, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-%D0%BF#Text>
- РЕКОМЕНДАЦІЇ МКІП, 2022, Рекомендації Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської

федерації проти України, *Міністерство культури та інформаційної політики*, URL: <https://mkip.gov.ua/files/pdf/rekomendacii.pdf> (30.06.2022).

РОЗ'ЯСНЕННЯ МКІП, 2022, Роз'яснення Міністерства культури та інформаційної політики України та Українського інституту національної пам'яті стосовно чинних на сьогодні процедур демонтажу пам'ятників комуністичним і російським діячам та деяких інших аспектів очищення громадського простору від втілення російських наративів, *Міністерство культури та інформаційної політики*, URL: https://mkip.gov.ua/files/pdf/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D1%8F%D1%81%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE_%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%B6%D1%83_%D1%80%D0%B0%D0%B4_%D1%96_%D1%80%D0%BE%D1%81_%D0%BF%D0%B0%D0%BC%D1%8F%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2_3.pdf (30.06.2022).

РОМАНЕНКО, В., 2022, Одесити рятують Дюка: обклали тисячею мішків з піском, *Українська правда*, URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/9/7329769/> (30.06.2022).

ТИЩЕНКО-ЛАМАНСЬКИЙ, Р., 2022, Зараз немає художників та поетів – зараз усі солдати українського фронту, *Твоє місто*, URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/zaraz_nemaie_hudozhnykiv_ta_poetiv__zaraz_usi_soldaty_odnogo_ukrainskogo_frontu__ivanka_dymydkrypyakevych_134356.html (30.06.2022).

ТКАЧЕНКО, О., 2022, Неділя – це про сім'ю та її традиції, *Фейсбук*, URL: <https://uk-ua.facebook.com/oleksandr.tkachenko.ua> (30.06.2022).

УКРІНФОРМ, 2022, ЮНЕСКО не проводитиме сесію у росії, *Укрінформ*, URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3463914-unesko-ne-provoditime-sesiu-u-rosii.html> (30.06.2022).

УКФ, 2022, Український культурний фонд запускає інтерактивну «Мапу культурних втрат», *Український культурний фонд*, URL: https://ucf.in.ua/news/culture_loss (30.06.2022).

References

DAILYLVIV.COM, 2022, Lviv otrymav z Polshchi dva vahony zakhysnykh materialiv dlia pamiatok arkhitektury i podilyvsia z inshymy, *DailyLviv.com*, URL: <https://dailyviv.com/news/kultura/lviv-otrymav-z-polshchi-dva-vahony-zakhysnykh-materialiv-dlya-pamyatok-arkhitektury-i-podilyvsya-z-inshymy-99295> (30.06.2022).

DESS, 2022, Unaslidok atak rf zaznaly ruinuvan uzhe shchonaimenshe 116 sporud dukhovnoho znachennia: interaktyvna mapa DESS, *Derzhavna sluzhba Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti*, URL: <https://dess.gov.ua/shchonaymenshe-116-sporud/> (30.06.2022).

HOLOS AMERYKY, 2022, Konferentsiia v Luhano: Ukraina predstavyt masshtabnyi plan vidbudovy, *Radio Svoboda*, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-konferentsiya-v-luhano/31927213.html> (01.07.2022).

KONSTYTUTSIA UKRAINY, redaktsiia vid 01.01.2020 r., *Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

KRECHETOVA, D., 2022, Shafku z pivnykom, shcho vtsilila v Borodiantsi, peredaly muzeiu Revoliutsii Hidnosti, *Ukrainska pravda*, URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/04/17/248281/> (30.06.2022).

LEONOVA, O., 2022, Ukraini dlia vidnovlennia potribno 750 mlrd dolariv: de vlada bratyme koshty, *Novyny. Live*, URL: <https://novyny.live/ekonomika/ukraine-dlia-vosstanovleniia-nuzhno-750-mlrd-dollarov-gde-vlasti-budut-brat-sredstva-48172.html> (04.07.2022).

MKIP, 2022-1, V umovakh zbroinoi ahresii rf fondy ukrainskykh bibliotek potrebuut aktualizatsii, *Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky*, URL: <https://mkip.gov.ua/news/7322.html> (30.06.2022).

MKIP, 2022-2. Zbyraiemu svidchennia zlochyniv proty kulturnoi spadshchyny, vchynenykh rosiiskymy okupatsiinymy viiskamy na terytorii Ukrainy, *Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky*, URL: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua/> (30.06.2022).

MKIP, 2022-3, Kosivsku keramiku i dali vyhotovliatymut – protses vdalosia vidnovyty, *Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky*, URL: <https://mkip.gov.ua/news/7339.html> (30.06.2022).

MKIP, 2022-4, MKIP zafiksovano blyzko 400 voiennykh zlochyniv rosiian proty kulturnoi spadshchyny Ukrainy, *Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky*, URL: <https://mkip.gov.ua/news/7324.html> (30.06.2022).

MKIP, 2022-5, MKIP prosyt ne rozpovsiudzhuvaty informatsiiu pro sposoby zakhystu, mistse perebuvannia abo peremishchennia muzeinykh kolektsii pid chas viiny, *Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky*, URL: <https://mkip.gov.ua/news/6944.html> (30.06.2022).

MKIP, 2022-6, Ukrainskyi borshch vneseno do Spysku nematerialnoi kulturnoi spadshchyny YUNESKO, *Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky*, URL: <https://mkip.gov.ua/news/7345.html> (30.06.2022).

MKIP, 2022-7, 46 krain-chleniv YUNESKO boikotuvatymut zasidannia Komitetu vsesvitnoi spadshchyny poky yoho ocholiuie rosiiska federatsiia, *Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky*, URL: <https://mkip.gov.ua/news/7039.html> (30.06.2022).

MKIP, 2022-8, 9 yevropeiskykh krain dopomahatymut vidnovliuvaty kulturu Ukrainy, *Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky*, URL: <https://mkip.gov.ua/news/7336.html> (30.06.2022).

OKHRIMENKO, M., 2022, Okhorona kulturnoi spadshchyny v umovakh viiny i v postvoiennyi period v Ukraini. *Publichne upravlinnia ta administruvannia v umovakh viiny i v postvoiennyi period v Ukraini : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. u trokh tomakh, Kyiv, DZVO «Universytet menedzhmentu osvity» NAPN Ukrainy, 15-28 kvitnia 2022 r., t. 2., K.: DZVO «UMO» NAPN Ukrainy, 162-164.*

POSTANOVA KMU № 326, 2022, Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.03.2022 r. № 326, *Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF?fbclid=IwAR0_5lpL5-3kjZxZMuOJz27LHuqY2BWfzISz3cFWu2lz_9Z-rvPAmO65iUA#Text (30.06.2022).

POSTANOVA KMU № 841, 2022, Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia evakuatsii u razi zahrozy vynyknennia abo vynyknennia nadzvychainykh sytuatsii: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.10.2013 r. № 841, *Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#Text>

POSTANOVA KMU № 885, 2019, Deiaki pytannia diialnosti Ministerstva kultury ta informatsiinoi polityky: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.10.2019 r. № 885, *Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-%D0%BF#Text>

POVERTAILO, M., 2022, Italiia pidtrymaie vkluchennia Odesy do spysku YuNESKO, *Suspilne*, URL: <https://suspilne.media/250686-italia-pidtrimae-vklucenna-odesi-do-spysku-unesko/> (30.06.2022).

REKOMENDATSII MKIP, 2022, Rekomendatsii Ministerstva kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy shchodo aktualizatsii bibliotechnykh fondiv u zviazku zi zbroinoiu ahresiieiu rosiiskoi federatsii proty Ukrain, *Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky*, URL: <https://mkip.gov.ua/files/pdf/rekomendacii.pdf> (30.06.2022).

ROMANENKO, V., 2022, Odesyty riatuiut Diuka: obklaly tysiacheiu mishkiv z piskom, *Ukrainska pravda*, URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/9/7329769/> (30.06.2022).

ROZIASNENNIA MKIP, 2022, Roziasnennia Ministerstva kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy ta Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pamiaty stosovno chynnykh na sohodni protsedur demontazhu pamiatnykiv komunistychnym i rosiiskym diiacham ta deiakykh inshykh aspektiv ochyshchennia hromadskoho prostoru vid vtillennia rosiiskykh naratyviv, *Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky*, URL:

https://mkip.gov.ua/files/pdf/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D1%8F%D1%81%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE_%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%B6%D1%83_%D1%80%D0%B0%D0%B4_%D1%96_%D1%80%D0%BE%D1%81_%D0%BF%D0%B0%D0%BC%D1%8F%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2_3.pdf (30.06.2022).

TKACHENKO, O., 2022, Nedilia – tse pro simiu ta yii tradytsii, *Facebook*, URL: <https://uk-ua.facebook.com/oleksandr.tkachenko.ua> (30.06.2022).

TYSHCHENKO-LAMANSKYI, R., 2022, Zaraz nemaie khudozhnykiv ta poetiv – zaraz usi soldaty ukrainskoho frontu, *Tvoje misto*, URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/zaraz_nemaie_hudozhnykiv_ta_poetiv__zaraz_usi_soldaty_odnogo_ukrainskogo_frontu__ivanka_dymydkrypkyakevych_134356.html (30.06.2022).

UKF, 2022, Ukrainyskiy kulturnyi fond zapuskaie interaktyvnu «Mapu kulturnykh vtrat», *Ukrainskiy kulturnyi fond*, URL: https://ucf.in.ua/news/culture_loss (30.06.2022).

UKRINFORM, 2022, YUNESKO ne provodytyme sesiiu u rosii, *Ukrinform*, URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3463914-unesko-ne-provodityme-sesiu-u-rosii.html> (30.06.2022).

ZU № 1804-III, 2022, Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny: Zakon Ukrainy vid 08.06.2000 r. № 1805-III: redaktsiia vid 31.05.2022, *Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>

ZU №2254-IKh, 2022, Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo pershocherhovykh zakhodiv reformuvannia sfery mistobudivnoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 12.05.2022 № 2254-IX, *Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2254-20#Text> (30.06.2022).

ZUBAR, D., 2022, Nimechchyna pidtrymaie pryiniattia Odesy do YUNESKO – ministerka z kultury ta media, *Suspilne*, URL: <https://suspilne.media/247421-nimeccina-pidtrimae-prijnatta-odesi-do-unesko-ministerka-z-kulturi-ta-media/> (30.06.2022).

Охорона культурної спадщини в умовах війни в Україні: законодавство та практичні аспекти реалізації

У статті розглянуто основи законодавства України у сфері охорони культурної спадщини, повноваження органів охорони культурної спадщини та центрального органу виконавчої влади – Міністерства культури та інформаційної політики України з питань охорони культурної спадщини, загальні питання стосовно евакуації культурних цінностей. Проаналізовано міжнародне законодавство у сфері охорони культурної спадщини та міжнародну допомогу та підтримку України в умовах війни, у тому числі Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Визначено зусилля органів державної влади, підприємців, громадськості та активістів для збереження культурної спадщини, зокрема щодо захисту нерухомих пам'яток та пам'ятників в найбільших українських містах (Київ, Львів, Одеса). Охарактеризовано руйнування об'єктів культурної спадщини та документування воєнних злочинів проти людяності та об'єктів культурної спадщини, вчинених російськими окупаційними

військами на території України. Подано коротку статистику епізодів воєнних злочинів росіян проти української культурної спадщини (за областями, видами об'єктів культурної спадщини тощо). Розкрито аспекти дерусифікації, декомунізації у сфері охорони культурної спадщини в Україні з початку війни та повноваження органів державної влади щодо демонтажу монументів, що не мають статусу об'єкта культурної спадщини або не перебувають на обліку, вилучення, зняття з обліку та переміщення об'єктів культурної спадщини. Порушено питання актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. Зазначено особливості охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні та її роль під час збройних конфліктів та надзвичайних ситуацій. Вказано подальші заходи щодо відбудови України та підготовки плану відновлення України.

Ключові слова: культурна спадщина, охорона культурної спадщини, об'єкт культурної спадщини, пам'ятки, нерухомі пам'ятки.

Maryna Okhrimenko, Master of Public Management and Administration, Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine (Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6232-9763>

Марина Охріменко, магістр публічного управління та адміністрування, Міністерство культури та інформаційної політики України (Україна).